

KARLOS SANTAMARIA ANSA (1909-1997)

Bilbo, 1998-04-24

Karlos Santamaria euskaltzain ohorezko adiskidearen heriotzak oroitzapenik aski dakarzki gutariko edozeinen burura, hain eraginkorrak izan baitziren bere ekintzak. Nik berarekin izan nituen harreman pertsonalak berrogeita hamargarren urteetan elkarren artean izan genituen harremanen bat edo beste, Gipuzkoako zenbait tokitan plubiometroak jartzeko plangintza bati buruzkoak izan ziren, Aranzadi Zientzia Elkartekide ginelarik. Baina laster pertsonalki elkar ezagutu ginen, Joxe Migel Zumalabereren bidez eta geroztik harreman onak izan genituen, bereziki euskararen aldeko laguntzetan.

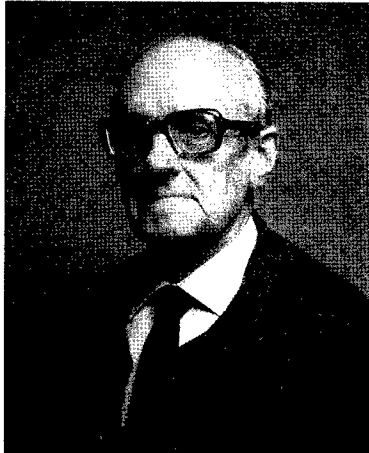
Gure gizon hau Donostian jaioa zen 1909ko abenduaren 25ean. Eta hiri berean hila da 1997ko abenduaren 30ean.

Gizon kezkatu bezain prestua zen. Bere ekintzek hala erakutsi ziguten, bai jakintzaz eta bai humanitatez. Madrileko Unibertsitatean hartu zuen Ciencias Exactas-ko doktordutza. Eta 1931. urtean ikerkuntza laneri loturik jarri zeneko hura izango zen bere lehen emaitzatarikoa, Joxe Oñateren laguntzaz eta Eusko Ikaskuntzaren babespean, Zientifikoen Zentroa sortuz. Jarrera baikorrez bere ingurukoengan giro eraginkorra sortzen zekienetakoa genduen, bereziki hezkuntzaren aldetik. Etorkizunari begira, hezkuntza baitzuen bere kezka nagusia. Eta gazterik arduratu zen horretaz, adibidez, bigarren Errepublika garaia ekarri zuen laiotasunean, ez ziren hain ongi ikusiak erlijio ordenak eta kongregazioak, batzuetan larri samar agertu ere bai eta Donostiako Colegio Católico de Santa María zeritzanari nolabait izenaren itxura kendu nahian ekintza berri bat sortzean bere burua eskaini zuen, ordeko izango zen Asociación Guipuzcoana de Enseñanza aurrera ateratzeko. Gerrate ostean Hernanin egiten zuen udarako egotaldia eta han ere sortu zuen 1948an Karmelo Labaka profesio eskola. Eta 1971an Donostiako EUTG-ren sortzaileetarikoa izan zen, eta erakunde horretan matematika irakasle. Gero, ondoko urteetan, denok ezagutu dugu bide horren jarraipenez bere ekintzarekiko lan ona.

Ospe handia ez ezik itzal merezigarria ere lortu zuen diktaduraren urte larrietan, 1947an, Donostian Nazioarteko Solas Katolikoak antolatu zituenean. Ondotik, haien zuzendari izan zen 1959. urtera arte. Esan beharrezkoa da, gai horietan, Jacques Maritainen pentsabideak erabili zituela. Eta hitzaldi haiek *Documentos* zeritzan aldizkarian argitaratuak izan zirela, Elizaren baliapenezko nihil obstat ongi aprobetxatzen jakin zenez. Han erabilitako gaiek ez da erraz neurtzekoa norainoko eragina izango zuten, baina bertako iritziak berbaliatuak ikusi ziren Vaticano II.ean. Gainera,aldi haren oroigarri zaigu 1957an Frantziako Gobernuak *Légion d'Honneur izendatu zueneko*. Lan horien berriak, oraintsu, zehaztasunz eskaini dizkigu Euskaltzaindiko urgazle den Joseba Intxaustik *Karmel* aldizkarian (*Karmel*, 221. zenb., 1998, urtarrila-martxoa, 95-110. orr.).

Ondorean, 1958-1966. urteetan, nazioarteko Pax Christi mugimenduaren idazkari nagusi izan zen, erakundearen buru Parisko artzapezpiku zen Feltin kardenala zelarik, eta kasik hilero biltzen zen honekin Frantziako hiriburuan.

Euskararen arloari loturiko ekintzak, garai hartan harreman estuak izan zituen Pakita Arregi Euskaltzaindiko urgazleak agertu dizkigu zenbait lekuko eskainiz, 1998ko urtarril honetan *El Diario Vasco* egunerokoan. Bertan dioenez: Eskolatzearen eta antolamenduaren beharrak kezkatzen zuten Karlos. Lehenik, ikasketen bidez, Magisterio Eskolako ikasketetatik aparte, beste gai batzuk gehigarri ikusten zituen. Gure kultura eta hizkuntzaren ezagupena lortzekoak, batetik, eta norberaren profesioan, hezitzaile edo irakasle maila lantzeko gaiak, bestetik. Honekin batera, nahi zuten irakasleei Donostian egoitza eskainiko zitzaien. Horrela irakasle izateko prestakuntza gizarteratzeko, bide egokia izan zitekeela pentsatzen zuenez. Lizentziatura edo karrera bukatzerako ikasle hauek jakituria minimo batez jantziak izango zirela uste zuen. Prestakuntza irekia izatea nahi zuen eta hau lortzeko, gazteak orduko mugimendu kultural eta politikoeekin harremanetan jartzen omen zituen. Prestatzen ari ziren ikasleentzat hesirik ez zuen nahi. Besteekin eztabaidatuz haintzat hartzez ikusten zuen hezkuntza, *ghetto* bihur ez zedin. Gazteak borrokara ez omen zituen bultzatuko, bai ordea ikastera eta eztabaidara. Prestakuntza, irekia ez ezik, ondo errotua ere izan behar zuela uste baitzuen. Gaur oraindik badugu hortaz zer ikasirik.

Jokera horrekin, belaunaldiak bere identitatea eraikitzeko oinarriak finkatu nahi zituen. Azpiegitura hori derrigorrezkotzat jotzen zuen, ikasketaz eta praktiketaz jabetzeko. Gero, abiapuntu horretatik haruntza, beste alderdia antolamenduarena zen. Eta hori, nik neuk pertsonalki frogatu nuen Euskaltzaindiak Donostian bulegoa lortu genuenetik. Hau ere ez baitzen bere laguntzarik gabekoa.

Aldi hartan euskararen arloan lortu ahal izan zituen artean daude: 1960garrenaren hasieran, andereñoentzako Erresidentzia Donostian sortzea, Jazinto Fernández Setien eta

Joxe Migel Zumalaberekin batean. Une berean, Manterola kalean, euskal irakasleak prestatzeko etxe bat irekiz. Eta 1961ean Santo Tomas Lizeoa sortu.

1963an, ordea, Donostiako Kaputxinoetan, *Zeruko Argia* asterokoa berrargitaratzearen alde lan ona egin zuen. Arantzazun Frantziskotarrek argitaratzen zuten *Jakin* aldizkariaren bultzatzaile ere ibili zen eta 1978-1980. urteetan zuzendaritzako ere izan zen. Azken ekintza honen berri zehatzak eman dizkigu Joan Mari Torrealdai urgazleak azken *Jakin-en* (ikus, *Jakin*, 104. alea, 1998ko urtarrila-otsaila, 11-18. orr.).

Meritu horiengatik, 1964. urteko urrian Euskaltzaindiak urgazle izendatu zuen. Eskolari begira beti arduratsu zebilenez, euskara idatziaren batasuna behar beharrezkotzat ikusten zuen eta bere uste eta asmo batzuk agertu zituen 1968an Arantzazuko batzarretara aurkeztu zuen txostenean: “Antzinako euskal-hitzen arteko batasunerako Euskaltzaindiaren eginkizun batzuek” deritzana (ikus *Euskera*, XIII, 1968, 234-236. orr.). Gero, 1970ean Euskaltzaindiaren Donostiako ordezkartizan batzordekide jarri genuenetik, harremanok gehitu genituen. Urte horretan hasi genuen Joxe Migel Zumalabe arkitektu teknikoaren zuzendaritzapean etxegintza hiztegiaren prestakuntza. Baina Karlos Santamariaren eskariz, horrekin bateratsu eraman genuen berak hain beharrezko ikusten zuen “Zortzi urte arteko ikastola hiztegia”-ren prestakuntza ere (ikus *Euskera*, 1975, 7-153. orrialdeetan argitaratua). Bertatik, separata gisa, liburu bezala ale asko atera genituen esperantzaren azal berdez. Eta J. M. Zumalabek gure laguntzaz burutu zuen hura izan zen: “Etxegintza eta arkitekturazko hiztegiaren gertukera” (ikus *Euskera*, 1973, 291-295. orr.). Baina Santamariak ordurako “Euskal hiztegi analitiko”ri buruzko txosten bat ere aurkeztua zuen Euskaltzaindiko batzar batean (ikus *Euskera*, 1973, 167-172, orr.) eta geroago beste bat, gazteleeraz, “El euskara como lengua escolar” deritzana (ikus *Euskera*, 1979, 465-481. orr.). Izan ere, gure gizonak, Zientzia zuen ofiziotzat eta gizarte gaien filosofia bokazioz. Eta zientzi gizona zenez, hizkuntza gaitan Koldo Mitxelena jaramon egiten zekien.

Ekintza horien arabera, argi dago gizonaren alde positiboa, maizenik etorkizunari begira, irakaskuntzaz kezkatu iribili zela eta hara hor 1968. urtean, Donostian Zuzentza Fakultatea, Informatika eta Arkitektura eskolak berak bultzaraziz irekitzea non lortu zuen.

Euskaltzaindiko idazkari nintzela, garaiak hala eskaturik, zenbait eginkizun zuhurki jokatu eraman beharra izaten nuen eta orduko Administraritzaren aurrean Antonio Arruc euskaltzain zenarekin bezala, Elizaren esparruan Karlos Santamariarekin baliatzen nintzen, eta oroiten naiz 1969-1970 ikasturte hartan zer nolako laguntza eman zigun. Oltra Moltó Gipuzkoako gobernadore frankista harek gurasoen babespen soilean zeuden ikastolak larri ipini zituenan, Karlosengana jo nuen, zer egin genezakeen aztertze eta berak eraman ninduen orduan Apezpikutegiko idazkari nagusi zen Frantzisko Yarza jaunarengana. Vatikanoko Espainiarekin zuen Konkordatoak Elizari haurren eskolak eduki ahal izateko eskubidea ematen zioenez, hirurok elkaturik erabaki genuen Elizaren babespean jartzea. Eta horrela salbatu genuen ikastolen iraupena.

Zarata handirik gabe, beti praktiko bezain zuhur jokatzeko zekien gizon diplomatikoa zen Karlos. Adibidez, Burgosko epaiketa famatu hartan hilzorira eraman zituzte negatik, berari eta Ruiz Jiménezzi esker, Aita Santuagana jo zuten eta honek barkamen eskaria Franco-ri.

Ez zuen asko idatzi euskaraz, baina bere idatziok garrantzi handikoak zitzaizkigun, bere zuhurtasunagatik eta beti premiazoena ondo hautatzen zekiela. *Euskera* agerkarian bezala, *Documentos*, *Egan*, *Munibe*, *El Diario Vasco*, *Zeruko Argia*, *Jakin* eta beste zenbait aldizkaritan eman zituen bere lanak. Gainera, *Egan* aldizkarian eman zituen bi lanak gogoangarriak zaizkit, lehen partean gaztelerez “El hombre que busca la verdad” (1949) zeritzan saioa eta bigarrenean euskaraz “Informazioa neurritzen” (1974). Hala ere, ideia onak ematen eta euskararen alde gestio zuhurrak egiten idazlanekin baino gehiago lagundu zigun.

Beti zegoen borondate onez jokatzeko zekiten gizonei irekia, inoren koloreei jaramonik egin gabe, nahiz eta beste era batera pentsatu. Bere liberaltasun horren lekuko hor ditugu, adibidez: “Eskutitzak. Aspaldiko sozialista eibartar bati”, *Zeruko Argia* (205. zenb., 1967ko urtarrilaren 29koa) eta “Aspectos. Metafisika a Urcola”, *El Diario Vasco* (Donostia, 1967ko otsailaren 5koa), Toribio Etxebarriaren lanei buruz.

Jean Haritschelharren eragin eskergarriagatik, Bordeleko Unibertsitatea eta Euskaltzaindiaren artean Donibane-Lohizunen Udako Euskal Unibertsitatea sortu genuen garai haretan ere han zen klaseak ematen. Baina ahantzi ezinezkoa iruditzen zait arestian aipatu dudan Donostiako Santo Tomas Lizeoaren irrikiera K. Santamaria eta J. M. Zumalaberi zor zaiela beste inori baino lehen.

Politika trantsizioan, bera hain politikari ez bazen ere, Euskal Kontseilu Orokorra sortu zenean Hezkuntza sailaren kontseilari izendatua izan zen. Eta gauzak beti zuzen egitearen aldekoa zenez, euskaltzainburu zen Fr. Luis Villasantekin harremanean jarri zen sailarentzat izen egokia lortu nahirik. 1978ko otsailaren 24an, hala zioen Villasante jaunak: “Carlos Santamaria jauna, euskaltzain laguntzailea, izendatua edo begiz joa izan da kargu handi baterako Euskal Kontseilu Orokor delakoan. Uste dut berri hau guztiz pozgarria dela gu guzientzat. Denok dakigu, eta anitzetan frogatu dugu, zein atxikia den jaun hau bai euskarari eta bai Euskaltzaindiari. Ene ustez, izendapen hunegatik geure poza agertu behar genioke, eta bai geure laguntza eskeini ere. Eta huna hemen jaun hunek egiten digun lehen eskaria: “Educación” hitza euskaraz nola esan behar den galdetzen digu. Hori eskatzen dio Euskaltzaindiari. Azkenaldi huntan erabiltzen den *heziketa* hitza ez omen du hain gogoko”. Ondotik, Villasante euskaltzainburu jaunak euskal literaturaren historian egileek eta hiztegi-gileek horretarako hitzak nola erabiliak izan dituztenaren zerranda luzea aurkeztu zuen eta aldi berean, zerrendaren aurkezpen horretan oinarriturik, Aita Alustiza idazle eta predikari jatorragandiko iritzia azaldu: “Bat ere dudarik gabe eta gaurko erari jarraituz: *Hezkuntza*”. Horrela onartu zuen (ikus *Euskera*, XXIII, 1978, 209-213. orr.) eta hitz egoki horrek hor jarraitzen du.

Ni, ordea, Euskal Kontseilu Orokor haren lehen partean, autonomiaren paktoa konstante izanik, ESEI taldearen eskariz, Kultura Kontseilaritzan arte-ondare eta kultur erakunde sailaren arduradun izendatu ninduten. K. Santamariarekin harreman estuak eduki nituen eta honako gertakariz oroitzen naiz. Beste eginkizun batzuen artean Parisera joan beharrean aurkitu nintzelarik, Roland Dumas bisitatu nuen eta Picassoren “Gernika” Gernikara ekarri ahal izateko bidean jarri. Karlosi aditzera eman nion, baina honek ilun ikusten zuen, zeren alderdikide gehienek arte estilo edo era hura ez baitzuten gogoko eta ez zuen horren alderako girorik somatzen. Dena dela, bere ahaleginak egin zituen. Baina, hatan-horretan, denbora aurrera eta bitartean Euskal Kontseilu berria jarri zen. Jo nuen ahalik gorenera, baina horiek Gotzon Olarte Kultur kontseilari berriarekin mintzatzera igortzen ninduten eta honek ezin ulertu. Hor gelditu zen nire ahalegina noraez.

K. Santamariak 1978-1980. urteetan jarraitu zuen E.K.O. hartan Hezkuntza kontseilari eta bere egitekoa ez zen izan nolana hiko, berak eman baitzion Euskal Herriko Unibertsitateari bultzada nabarmena. Eta erretiratu ondotik ere zenbait lani oraturik jarraitu zion.

Humanismoak ez du izan gure artean harrera gehiegirik, baina hori ezin uka Karlos Santamariari. Horren lekukoak ziurtatzeko hor ditugu idatzi zituen liburuak: *La filosofía política de Jacques Maritain* (1950); *La iglesia hace política* (1979) eta oraintsuago, Donostiako Teologia eta Pastoral Erakundearen eskariz burutu zuena, *La amenaza de guerra nuclear* (1985) deritzana. Jose Maria Setien apezpiku jaunak egin zion hitzurrean ondo zioen: "Orain argitaratzen den obra hau lan zehatz baten frutu da, azken bi urte hauek zehar garatua" eta ez nolana hiko humanitatearen alderako.

Bizitzaren azken urteetan ere ez zen gelditu. 1989an, belaunaldi berriko gazte talde bati, bai berak eta bai Martin Ugaldek, *Euskaldunon Egunkaria* sortzen lagundu zieten.

Baina, azken urte horietan esker onak jasotzea tokatu zitzaion, ondo mereziak zituen zenbait sari eta ohorezko izendapenen bidez: 1991an Eusko Ikaskuntzaren "Manuel Lekuona saria" eta, urte berean, Gipuzkoako Diputazioaren domina eta Probintziako seme kuttun izendapena. Handik urtebetera, 1992an, Euskal Herriko Unibertsitateak Dr. Honoris Causa izendapena. Eta Euskaltzaindiak, 1993.ean, bere sorrerako 75. urteurrenean sartzean, ohorezko euskaltzain izendatu zuen.

Zoritxarrez, gizarteak urri ematen dituen gizon horietako bat genuen eta guk holako beharra. Gizon bakoitzagandik onurazaletasuna onartuko bagenu, horien artean eredugarri jartzekoa genuke Karlos Santamaria zena. Maiz esaten zuen "Bakearen gainetik dago justizia". Baina indarkeriarik eta hilketarik ez zuen inoiz onartu, bizitza berez sakratutzat zuelako. Zerurik baldin bada, hain fede zintzoa eta ekintza eredugarriak erakutsi zituen gizon zuzena han izango da (G.B.).

Juan San Martin